

CULTURA MARII BOIERIMI

O bună parte a elitei politice a Țării Românești din prima jumătate a secolul al XVI-lea nu știa să scrie și să citească și chiar în veacul următor nu toți depășeau cunoștințe minime de învățatură. Dar, nu cred că în lumea nobilimii și burgheziei occidentale cultura era definită numai prin cunoașterea scrisului și cititului; de altfel, nici astăzi ea nu se definește astfel, acestea sunt numai mijloace pentru împlinirea actului de cultură.

Judecând societatea românească din secolul al XVI-lea, cred că prin cultură se înțelegea cunoașterea preceptelor religioase, a cultului creștin, a hagiografiei, a ritului și ritualului, deci tot ce ținea de biserica creștină de rit ortodox. Nici nu se simțea încă nevoia și nici nu existau mijloace ca un om să devină cult pe teritoriul de la nord de Dunăre în accepțiunea contemporană a termenului, pentru că existau prea puține mijloace pentru actul de cultură, cărțile. Aproape toate erau religioase și foarte scumpe: un tetraevanghel putea să coste și 1000 de aspri la sfârșitul secolului al XV-lea³², o treime din valoarea unui munte, iar la 8 iunie 1583 două cărți tipărite, tot cu conținut religios, valorau 850 de aspri³³. Textele care au circulat în epocă la noi, în afara Bibliei, mai ales a Noului Testament, și cele referitoare la îndeplinirea serviciului religios, erau altele, în care precumpănea caracterul creștin, precum comentariile filozofice asupra Scripturii, predici bizantine referitoare la morală, lucrări hagiografice, codice de drept canonic în care se regăsesc și recomandări de drept civil și penal, în general, un amestec de poveste și de istorie. Ori, în aceste condiții, cunoașterea învățăturilor religioase se putea face și oral.

Totuși, literatura bisericească era destinată și clasei conducătoare, nu numai călugărilor, pentru că și aceasta știa slavonește și învăța carte pe aceste texte

³² Dăruit de Radu cel Mare Mănăstirii Glavacioc (DRH, B, IV, p. 19).

³³ DIR, B, XVI, V, p. 129.

teologice³⁴. Și este vorba nu numai de boieri ci și de soțiile acestora, pentru care doamna Ecaterina, soția lui Alexandru al II-lea, a fost un exemplu.

În prima jumătate a secolului al XVI-lea tinerii boieri învățau carte în școlile mănăstirești, iar dintre ei se alegeau grămăticii sau diecii care se ridicau în funcții importante ale statului datorită cunoștințelor dobândite, scrisul și cititul. Unii dintre aceștia, precum *popa* Frâncu, părintele lui Tudor mare logofăt din Drăgoești care a început ca grămătic, sau Coresi mare logofăt, au fost întemeietorul unor importante familii boierești.

Categoric că școala înființată de doamna Chiajna la Câmpulung³⁵ a fost precedată de altele aflate pe lângă mănăstiri și a fost urmată de o școală de slavonie în București, pe lângă biserica Sfântul Gheorghe Vechi, înființată în timpul domniei lui Alexandru al II-lea. Pentru astfel de școli s-au tipărit cărți care au servit ca manuale până la apariția primelor abecedare. O școală mult mai veche a fost cea din Șcheii Brașovului unde limba română a devenit obiect de studiu de la mijlocul secolului al XVI-lea³⁶, atunci când un număr important de boieri fugiți peste munți aveau copii de școală.

Dovada faptului că învățau să scrie și să citească, nu numai călugării, dar și fiii de boieri, o constituie nu numai scrisoarea lui Neacșu din Câmpulung, dar și altele despre care avem informații colaterale, încă de la sfârșitul secolului al XV-lea și pe care trebuiau cel puțin să le semneze pentru autenticitate. De altfel, actul de justiție necesita parcurgerea textelor slavone, deoarece boierii care erau trimiși să verifice actele deținute de un proprietar trebuiau să le citească.

Au existat cu siguranță mai multe scrisori de genul celei referitoare la cultivarea garoafelor³⁷, dar nu ni s-au dezvăluit încă. Totuși, lectura curentă nu era practică de marea boierime cel puțin până la începutul secolului al XVII-lea³⁸.

³⁴ P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969, p. 332

³⁵ Ștefan Bârsescu, *Educația, învățământul, gândirea pedagogică din România*, București, Editura Științifică și Pedagogică, 1978, p. 18.

³⁶ *Ibidem*, p. 19.

³⁷ Vezi **Capitolul Habitatul**, nota 75, p. 156.

³⁸ Și pe plaiuri destul de apropiate de cele ale Țării Românești scrisul și cititul erau îndeletniciri mai puțin frecvente. Există un proverb unguresc care spune că *Eu nu știu să scriu și nici să citesc, eu sunt nobil ungur*; adică el făcea parte din altă breaslă, se ocupa cu altceva, avea altă meserie.

Sigur că în școala pe care au urmat-o boierii se predau și noțiuni de aritmetică, pentru că atunci când aveau afaceri comerciale, boierii trebuiau să cunoască un rudiment de adunare și scădere, pentru a-și putea controla slugile implicate în această activitate. Era mai mult o aritmetică practică care îi ajuta să-și numere banii câștigați din strângerea birului.

Ca să scrie pentru a comunica, trebuia să aibă ce să comunice, în nici un caz idei, numai știri urgente și importante, care, și acestea, se făceau prin curieri, pentru că scrisorile puteau să fie interceptate de persoane nedorite. În vremea de care ne ocupăm existau numai câteva probleme importate și urgente, dintre care, spre exemplu, moartea nu făcea parte, ea era un eveniment firesc. Evenimentele majore, situațiile neașteptate ar fi fost pentru un domn invazia unui pretendent la tronul său sau venirea solului sultanului cu noi revendicări ori mazilire. Iar ca să scrii, numai pentru tine, trebuia să ai nevoie să te confesezi sieși și plăcerea scrisului, gânduri, idei și un suflet prea plin, pentru care erau necesare vremuri de liniște.

Un om învățat pe vremea aceea, în societatea românească, era cel care cunoștea carte creștină, la care s-ar mai putea adăuga, cel care călătorise mult, văzuse și avea experiența altor obiceiuri, altor mentalități cu care fusese obligat să se confrunte, să se obișnuiască și să trăiască, și de aceea, poate, devenise și mai înțeleghător. Cei care călătoreau văzuseră și trăiseră experiențe noi și interesante și puteau să le povestească. Numeroși boieri călătoriseră dincolo de hotarele Transilvaniei, la Constantinopol sau la Viena, unii dintre ei îi însoțiseră pe domni în exil la Tripoli, Alep sau în insulele grecești. Experiența lor se îmbogățise.

În societatea medievală, fiecare avea rostul său, meseria sa, funcția sa, iar pentru a scrie și a citi erau diecii sau grămăticii și călugării. Primii erau persoane laice care studiaseră la școlile mănăstirești și domnești sau la grămăticii mai bătrâni³⁹ și compuneau și scriau actele oficiale, cotidiene. Unii dintre aceștia au fost fiii unor boieri precum Bunea logofăt, fiul lui Coresi mare logofăt, sau Neagoe, fiul lui Albu logofăt⁴⁰. Numărul lor a crescut foarte mult în a doua jumătate a secolului al XVI-lea astfel că în timpul domniei lui Mihnea al II-lea, adică între 1580 și

³⁹ P.P.Panaiteescu, *op.cit.*, *loc cit.*

⁴⁰ DIR, XVI, B, V, p. 14.

1591 am numărat 96 de piseți care au întocmit 497 documente, ceea ce înseamnă 5 documente pentru un scriitor. Printre acestea au fost unele redactate de marele vornic, precum Chisar din Leotești sau de Dan vistier al doilea⁴¹.

Acest interes pentru învățatură a fost determinat pe de-o parte de evoluția firească a societății, dar și de exilul transilvan din timpul lui Mircea Ciobanul și a lui Petru cel Tânăr. Aflați în Transilvania, tinerii fii de boieri au urmat cursurile școlilor și universităților săsești, adică carte latinească și germană, dar și școala din Scheii Brașovului cu carte românească.

Călugării, în calitate de persoane religioase, trebuiau să parcurgă, să înțeleagă și să explice textul sfânt, ceea ce le conferea un plus de respect din partea celor din jur. Ei erau modelul de cultură al epocii, nu pentru că știau să scrie și să citească ci pentru că aveau cultură religioasă. Unii călătorii străini, mai ales călugări catolici, considerau că preoții români sunt ignoranți, deoarece: *“călugării și preoți români citesc și slujesc în limba slavonă, ...și nu înțeleg nimic din cea ce citesc; sunt foarte puțin acei care înțeleg ce citesc”*⁴². Dacă știau să citească înseamnă că urmaseră o școală specială, unde învățaseră categoric și limba slavonă, deci înțelegeau ceea ce citeau.

În secolul al XVII-lea cunoașterea scrisului și cititului nu mai era numai o necesitate, devenise chiar o plăcere. Marea boierime a început să comunice prin corespondență, simțea nevoia să compună și să scrie cronici. Știința de carte laică se răspândește treptat și apar bibliotecile care reflectă interesul pentru istorie și filozofie, mai ales. Această boierime știa să scrie în limba latină și slavonă dovedind interes pentru istoria țării. Se creaseră și curente de cultură precum cel pentru păstrarea limbii slavone a documentelor, deoarece aceasta se folosea tot mai puțin în viața cotidiană.

Într-un cuvânt, evoluția învățământului din Țara Românească nu a fost diferit de cea din Transilvania⁴³ sau Europa centrală. Dar și învățământul despărțea elita politică a țării de restul locuitorilor ei pentru că le conferea un statut mai înalt, puteau să îndeplinească un act subtil pe care oamenii simplii nu puteau să-l realizeze.

⁴¹ DIR, XVI, B, VI, p. 7.

⁴² Bogdan Bakšić, în *Călători*, V, p. 205.

⁴³ S-a spus că Matei Basarab nu știa să scrie, totuși avem semnătura lui pe mai multe acte în calitate de mare agă. Dar contemporanul său, principele Transilvaniei Gheorghe Rakotzi I se lăuda că a citit o singură carte toată viața, Biblia, iar golurile sale culturale prilejuiau gafe penibile.

Citind, ei puteau să cunoască și să-și însușească textele religioase, să verifice documente și mai ales să scrie, deci să comunice, ceea ce devine o mare bogăție.